

Кристина Ђатовић

Универзитет Сингидунум, Факултет за медије и комуникације, Београд,
Србија

УМЕТНОСТ КАО ПРОСТОР ЗА КРИТИЧКО ПРОМИШЉАЊЕ ИДЕНТИТЕТА

МАЈА СМРЕКАР – СТУДИЈА СЛУЧАЈА

DOI 10.5937/kultura2484183C

УДК 7.01

7.07 Смрекар М.

оригиналан научни рад

Датум пријема: 22. 12. 2023.

Датум прихватања: 22. 04. 2024.

Сажетак: Основна теза овог рада је да је уметности оквир за реонтолојизацију фиксираних и тојализујућих поларитетна, као што су људско биће/природа, људски/нељудски фактор, биолошко/технолошко, идентитет/флуидност итд. У намери да подржимо ову тезу истражићемо рад словеначке уметнице Маје Смрекар, посредством расправе ставова француских филозофа Жила Делеза (Gilles Deleuze) и Феликса Гаттарија (Felix Guattari). Анализирали смо како рад „Хибридна породица“ (Hybrid Family) Маје Смрекар провозица мишљење у оквиру идентитета, као и то, како се појам постојање (Делез и Гаттари), манифестује у транслативним и ексцесним радовима Маје Смрекар. Филозофски концепти постојање-женом и постојање-животињом француских филозофа Делеза и Гаттарија сагледали су као адекватан теоријски апарат за подршку тезе. Један од циљева био је да укажемо на значај транслативности сагледавања проблема и постојања питања, која је тежиште постојања у оквиру дисциплинарних истраживања. Истраживачке методе примењиване у овом раду су квалитативна анализа текстових, синтеза, ојсервација, генерализација и аналоја.

Кључне речи: Маја Смрекар, Жил Делез, Феликс Гаттари, постојање-женом, постојање-животињом, Hybrid Family, бинарне позиције

„Хибридна породица“ (Hybrid Family)

Уметница Маја Смрекар својим провокативним и ексцесним радом „Хибридна породица“ (Hybrid Family) поставља етичка питања, преиспитујући етблиране норме и обрасце размишљања. У овом тромесечном перформансу, Маја Смрекар настоји да оствари мајчински однос са својим штенетом, које

доји сопственим грудима. Смрекар је пре перформанса подстакла хормоналну промену и лактацију, како би стимулисала хипофизу и производила млеко, а да није у другом стању. Хормонална промена коју је Смрекар произвела, утицала је на физиолошке процесе, који се у природним условима одвијају између мајке и детета.

„Хибридна породица“ је уметнички пројекат који је контрапозиција у односу на општеприхваћене дефиниције и поимања природног и неприродног. Смрекар реконструише линије разграничења између животиње и људског бића, нудећи хибридан однос као алтернативу нормираним начинима мишљења. Она оспорава тотализацију и есенцијализацију идентитета и покреће епистемолошка питања, тако што преиспитује и промишља етаблиране научне нарative, традиционалну класификацију и хијерархизацију родова и врста.

Етичка питања која рад Маје Смрекар покреће тичу се смелости људске интервенције у живом, нељудском свету, као и етичких импликација експерименталног третирања животиња. Смрекар истражује сопствено тело као политички простор и критикује антропоцентрични начин поимања стварности. Уметница се у свом раду суочава и са политичким питањима о структури моћи, контроле друштвене организације, отпора и борбе за равноправност врста. Критикује антропоцентризам и опсег њеног истраживања залази у експерименталне, трансгресивне и ексцесне уметничке праксе. Уметничко дело напушта област представе да би постало „експеримент“ [...]¹.

Маја Смрекар замућује границе између људског и животињског света, доводећи у питање етичке импликације стварања хибридне породице. Њен рад покреће више етичко-естетичких питања, од којих се издвајају различита поља истраживања, као што су испитивање тела као политичког простора, критика антропоцене, испитивање границе биолошког и технолошког, итд. Она експериментира другим бићем, прекорачујући границе друштвено прихватљивог и нормираног.

У овом уметничком пројекту, тело уметнице претпоставља се као место интензитета и афекта, при чему се доводе у питање традиционалне представе о телесности, екологије и везе између људи и других врста.

У теоријском смислу, Маја Смрекар се ослања на постхуманистички и постструктуралистички приступ, нарочито на француског филозофа Мишел Фукоа (Michel Foucault). Уметница се бави субверзијом структура биомоћи, тако што концепт међуврсних односа успоставља унутар субјективности.

Постајање

Концепт постајање је део Делезове (Gilles Deleuze) и Гатаријеве (Felix Guattari) теоријске апаратуре. Концепт постајање релевантан је за овај рад, јер се манифестује у радовима Маје Смрекар, на начин да подрива статичне, ригидне и тотализујуће поларитете, тако што допушта преплитање, превазилажење и преображавање фиксираних бинарних опозиција, допуштајући генерисање сложенијих

¹ Delez, Ž. (2009) *Razlika i ponavljanje*, Beograd: Fedon, str. 102.

и вишеслојних начина устројавања стварности, при чему се расправа о смеру и начину деловања, функцији, ефектима савремене уметности обогаћује, надовезује и саучествује са другим референтним оквирима.

Фридрих Ниче (Friedrich Nietzsche) и Хенри Бергсон (Henri Bergson) развили су филозофију која је приоритет дала промени над постојаношћу и постајању над бивањем, у деветнаестом веку.² Делез је „[...] предложио нову дефиницију појма: постајање се односи на објективну зону неразлучивости или неразлучивости која увек постоји између вишеструкости, на зону која непосредно претходи својој одговарајућој природној диференцијацији“³, у двадесетом веку. Процес постајања почива на интензитетима и квалитетима и подразумева квалитативну трансформацију, односно, како Владимир Филиповић наводи: „[...] пријелаз одређених квантитативних промена у квалитативно нова стања, структуре“⁴.

Делез, у више наврата употребљава овај термин у *Разлици и понављању* (Différence et répétition). У даљем тексту, фокус је на најопштијој интерпретацији појма постајање. Постајање је динамичан процес, насупрот филозофском концепту бивање који је статичан. Овај термин имплицира непрестани процес и промену. Зарад приближнијег разумевања појма постајање код Делеза и Гатарија, дат је осврт на неколико круцијалних елемената постајања:

Флуидност идентитета. Насупрот мишљењу у оквиру тотализујућих и есенцијализујућих идентитетских категорија, идентитет се поима као флуидан и несталан. Не базира се само на фиксним категоријама, већ се од њих детериторијализује и излази из таквог оквира. Процес трансформације није затворен или јасно утврђен, већ се линијом бега детериторијализује од статичности и фиксираности.

Делезов појам разлике у блиској је вези са појмом постајање. У својој књизи *Разлика и понављање*, Делез покушава да мисли разлику ван оквира идентитета и репрезентације, дакле разлику, која не би била секундарна у односу на идентитет. За Делеза, филозофија не може бити рефлексија нечег другог.⁵ Делез се супроставља мишљењу у оквиру родова и врста:

„Док се врсна разлика задовољава тиме да упише разлику у идентитет неодређеног појма уопште, родна се разлика (дистрибутивна и хијерархијска), са своје стране, задовољава уписивањем разлике у квазиидентитет најопштијих одређивих појмова, то јест у аналогију самога расуђивања. Читава се аристотеловска филозофија разлике садржи у том двоструком комплементарном уписивању заснованом на истом постулату који оцртава произвољне границе срећног тренутка.“⁶

2 Protevi, J. (2005) *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 60; превод са енглеског К. Ћ.

3 Исто.

4 Filipović, V. (1989) *Filozofski riječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 255.

5 Tomlinson, H. and Habberja, B. (1986) *Translators' introduction*, in Gilles Deleuze, *Introduction to Cinema 1, The Movement Image*, Minneapolis: University of Minnesota Press, p. XI; превод са енглеског К. Ћ.

6 Delez, Ž. (2009) *Razlika i ponavljanje*, Beograd: Fedon, str. 66.

Разлику, дакле, не треба мислити као нешто што одређује поделе у бивствовању, на категорије, родове и врсте.

Детериторијализација. Детериторијализација подразумева процес, при ком се одређени однос, феномен, догађај, друштвена појава мења, трансформише или подрива своје актуелно уређење, наратив и оквир. У *Анџи-Едју* се парадигматски односи на прелазак из недржавних у државна друштва.⁷ У *Единбуршком речнику континенталне филозофије* (The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy), Џон Протеви (John Protevi) наводи да:

„У *Хиљаду џајлоа*, Делез и Гатари проширују свој приказ изван друштвеног регистра на биолошки (територијалне животиње) и истовремено проширују своје разумевање детериторијализације како би укључили било који процес руптуре у консолидацији материје која делује на нивоу супстанце⁸.“

Ризом. Делез и Гатари користе термин *ризом*, како би означили мрежу у којој се сваки чинилац може повезати са свим другим чиниоцима, насупрот арборесцентној структури, у којој је заступљена хијерархизација. Постајање није линеарно, већ ризоматично и ремети устаљене обрасце класификација и структуре стабла, у којој су неки елементи примарни, а други периферни. Ризоматска структура омогућава непрекидне трансформације и комбинације.

Постајање женом

Термин постајање- Делез користи у књизи *Разлика и ђонављање*, у више наврата а само неки од њих су то „да се биће исказује као постајање-, идентитет као различито, једно као мноштво⁹“, затим „Враћање је постајање–идентичним самога постајања¹⁰“, потом „негативно као постајање–позитивно¹¹“, „постајање–сличним¹²“, постајање–животињом, постајање–женом, као критика хетеронормативног патријархата итд. У својој књизи *Постајање–женом*, Адриана Захаријевић објашњава да:

„Пође ли се од тога да се генерички подводи под појам човека, жена се одређује на темељу тога шта она није у односу на своју опозицију. Жена, дакле, нема нешто што мушкарац поседује и управо је тај темељни недостатак, одређен биолошки или теолошки или метафизички, чини женом. Или пак, уместо да се одреди недостатком, жена се може одредити и неком врстом вишка, ексцеса, поново одређеног биолошки, физиолошки или метафизички.“¹³

7 Protevi, J. (2005) *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 146–147; prevod sa engleskog K. Ђ.

8 Protevi, J. (2005) *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 147; prevod sa engleskog K. Ђ.

9 Delez, Ђ. (2009) *Razlika i ponavljanje*, Beograd: Fedon, str. 77.

10 Исто.

11 Исто, стр. 84.

12 Исто, стр. 194.

13 Zaharijević, A. (2010) *Postajanje ženom*, Beograd: Rekonstrukcija ženski fond, str. 9-10.

Како истичу Делез и Гатари: „Човек заузима врховни положај моћи (*pouvoir*) и представља стандардну норму према којој се мере разлике.“¹⁴ Постајање--женом је процес постајања заснован на квалитетима, интензитетима и атрибутима и односи се на трансформисање у оно што се повезује са друштвено-културним обрацима и начинима поимања женскости. Амерички професор Холанд (*Eugene Holland*) наводи да:

„Тако се у чувеном примеру постајања мушкарца женом, мушкарац као субјект постајања повлачи из већине, док се особина жене као медија постајања одваја од мањине. Јасно је да човек једноставно не постаје женом; нити опонаша „жену“ као моларни ентитет: радије, мушкарац постаје нешто-друго-а не већински-мушкарац на основу интеграције елемента извученог из жене као мањине.“¹⁵

Једна од хипотеза, које се у раду испитују, јесте да уметнички пројекат „Хибридна породица“, који је извела словеначка уметница Маја Смрекар, тиме што преиспитује стереотипе и норме везане за родне улоге, упоредо представља оквир за деонтологизацију бинарних опозиција. Анализа и проучавање трансгресивне и ексцесне уметничке праксе Маје Смрекар, омогућава шире сагледавање концепта постајање-женом, појма који су увели француски филозофи Жил Делез и Феликс Гатари.

Маја Смрекар проблематизује феномен дојења као институционализовану активност и женско тело као политички простор, и како наводи Фитцџералд Елзоп (*Fitzgerald-Allsopp*): „[...] оспорава конвенционалне западњачке представе о мајчинству“¹⁶. Овај приступ, у ком Смрекар пружа алтернативно сагледавање мајчинства, дестабилизује фиксираност конструисаног и нормираног женског идентитета и омогућава проблематизовање женскости ван контекста сагледавања са мушкошћу. Једно од питања које овај рад поставља јесте да ли се дојење, као искључиво женска радња институционализована и нормирана активност.

Смрекар у својој уметничкој продукцији отеловљује Делезов концепт постајања. Уметнички пројект „Хибридна породица“ бави се деконструкцијом, трансформацијом и превазилажењем традиционалних концепција субјективности. Према наводу Смрекар: „Пројекат Хибридна породица везан је за теорију постајања-животињом, промишљањем друштвене и идеолошке инструментализације женског тела и дојења.“¹⁷

Како Олга Мајцен-Лин примећује: „Смрекар сматра да се друштво мора преобразити кроз промишљање људског у заједничком контексту с другим бићи-

14 Holland, E. W. (2013) *Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus*, London and New York: Bloomsbury Publishing, p. 107; prevod sa engleskog K.Č.

15 Исто, стр. 105.

16 Fitzgerald-Allsopp, F. G. (2019) *Becoming-with-Animal: Cultivating a Feminist Understanding of Human-Animal Transformation in Contemporary Performance Art*, Master's Thesis, Utrecht University, p. 47; prevod sa engleskog K. Č.

17 Smrekar, M. *Hybrid Family* 2016, 27. 10. 2023; <https://www.majasmrekar.org/k-9topology-hybrid-family>; prevod sa engleskog K.Č.

ма-животињама, биљкама, осталим организмима и органским саставима, али и неживим интелигентним саставима, па и самим предметним свијетом као делом целокупног екосаства¹⁸.

Постајање-женом провоцира устаљене и фиксне идентитете, константу, која, према Делезу и Гатарију, представља белог, одраслог, хетеронормативног Европљанина: „Човек [...] се појављује двапут, једном у константи, и једном у варијабли из које се константа извлачи“¹⁹.

Рад Маје Смрекар не износи експлицитни политички став нити иронију, већ она указује на могућности промишљања и мишљења ван нормативних категорија. Постајући-женом, Смрекар преиспитује чврсте идентитетске конструкте и указује на потенцијал флуидности.

Постајање-животињом

Друга хипотеза рада заснива се на томе да, рефлектујући концепт *постајања-животињом*, Маја Смрекар провоцира обрасце субординације животиња у односу на људско биће. Једно од значајних обележја Делезове филозофије јесте то што је он заговорник позиција које су супротне антропоморфизму. *Постајање-животињом* код Делеза и Гатарија односи се на процес у ком се људски или други субјект трансформише, у смислу деконструисања, реконструисања и критичког промишљања антропоцентричног субјективитета. *Постајање-животињом* односи се на промену у перцепцији и искуству где се појединац детериторијализује од свог фиксног идентитета и граница, и прихвата флуидну и трансформативну везу са нељудским ентитетима, као што су животиње, односно настоји да усвоји перспективе, квалитете или интензитете повезане са животињом. Појмом *постајања-животињом*, Делез и Гатари критикују начин на који људи интерпретирају и разумеју свет тако што додељују људске особине нељудском свету и провоцирају начин устројавања и разумевања стварности, тако што се људски атрибути додељују нељудском свету. „[...] Жил Делез и Феликс Гатари нуде нов и необичан начин размишљања о односу човек–животиња, где су уместо препознавања односа кроз порекло и филијацију, као у еволуционизму, односи обликовани кроз савез; што они зову *постајање-животињом*“²⁰.

Делез и Гатари се питају да ли је могуће мишљење ван родова, врста, хијерархија и арборесцентне структуре поимања реалности:

„Служити се Ја мислим за *постајање-животињом* и љубављу за *постајање-женом* мушкарца. Десубјективирати свијест и страст. Не постоје ли дијаграмске

18 Majcen Linn, O. (2018) Subverzivni aspekti hibridnih umjetničkih praksi, *Život umjetnosti* 102 (1), str. 42-65. <https://doi.org/10.31664/zu.2018.102.02>

19 Delez, Ž i Gatari, F. (2013) *Kapitalizam i šizofrenija 2, Tisuću platoa*, Zagreb: Sandorf & Mizan-trop, str. 121.

20 Fitzgerald-Allsopp, F. G. (2019) *Becoming-with-Animal: Cultivating a Feminist Understanding of Human-Animal Transformation in Contemporary Performance Art*, Master's Thesis, Utrecht University, p. 12; prevod sa engleskog K. Ć.

редунданције које су различите и од означитељских и од субјектних редунданција? Редунданције које више не би биле чворови арборесценције, већ поновни почеци и помоли у ризому?²¹

Делез и Гатари објашњавају да *йосџајање-животињом* не значи поистоветити се са животињом, нити тражити подударност са животињом: „Но, немојте у њима тражити сличност или аналогију са животињом, јер то је *йосџајање-животињом* у збиљи, то је производња молекуларне животиње (дочим је „стварна” животиња ухваћена у своју моларну форму и моларну субјективност).”²²

Концепт *йосџајање-животињом* изазива и провоцира традиционалне баријере између животиња и човека на неколико нивоа и то су:

1) Промена перспективе са антропоцентричног начина мишљења која омогућава спознају да свет није само оно што је видљиво људским очима, при чему се људско биће не разумева као центар света, већ се мисли ван оквира лимитираних људском перцепцијом и искуством.

2) Флуидност идентитета; разумевање, интерпретација и артикулисање идентитета нису редуковани искључиво на људско искуство и начин поимања реалности, већ се мисли ван оквира фиксираних категорија.

3) Акценат је на вези и сличностима са животињама, а не на есенцијализованим и утврђеним идентитетским разликама. Не мисли се само у оквиру супстанцијализованих бинарности.

4) Дестабилизовање и критичко преиспитивање хијерархија; критика идеје да су људи на вишој хијерархијској лествици у односу на животиње.

5) Промисљање етике, заговарање моралности и хуманог поступања према животињама, усклађивање етичких норми.

У свом тексту под називом „Субверзивни аспекти хибридних умјетничких пракси“, Олга Мајцен Лин наводи да: „Оно што чини рад Маје Смрекар толико субверзивним управо је њезина посвећеност проблему хијерархије врста, односно субординацији пса у односу на човјека.”²³

Смрекар показује како фиксни идентитети и размишљање у категоријама лимитирају наше разумевање света. Рад Маје Смрекар представља критички одговор на антропоцентрични начин мишљења, при чему уметница подсећа на то како је линија разграничења између људског и животињског света је помућена. Дистинктивна обележја човека, као што су говор, писање, способност апстрактног мишљења, социјална организација, култура итд, чине се неадекватним и ограниченим да би заговарала тезу о јединствености људског бића. Управо је у препознавању равноправности врста и брисању границе између природе и културе, један од кључних аспеката уметнице Маје Смрекар.

21 Исто, стр. 153.

22 Delez, Ž i Gatari, F. (2013) *Kapitalizam i šizofrenija 2, Tisuću platoa*, Zagreb: Sandorf & Mizantrop, str. 308.

23 Majcen Linn, O. (2018) Subverzivni aspekti hibridnih umjetničkih praksi. *Život umjetnosti*, 102 (1), str. 42–65. <https://doi.org/10.31664/zu.2018.102.02>.

Ризом подразумева непрестан процес, трансформацију, померање граница и мешавину ентитета, у овом случају између жене и животиње. *Постајање-животињом* могуће је и институционално прихватљиво кроз ексцесне и трансгресивне уметничке праксе.

У свом познатом контроверзном тексту под називом „Манифест киборга”, америчка истакнута научница Дона Харавеј (Donna Haraway) критикује антропоцентризам и указује на то да је потребно прелазити границе свакодневних искустава и редефинисати их у контексту са другима:

„Преузети одговорност за друштвене односе науке и технологије значи одбацивати антинаучну метафизику и сатанизацију технологије, дакле, значи прихватити се задатка - који од нас тражи умеће реконструисања граница свакодневног живота, у делимичној повезаности са другима, у комуникацији са свим нашим деловима. Нису само наука и технологија она средства која људима могу донети велико задовољство, једнако колико и матрица сложених доминација. Скупина представа о киборгу може показати излаз из лавиринта дуализма у којима самима себи објашњавамо своја тела и своја оруђа²⁴.”

Харавеј преиспитује како хуманистички дискурс ограничава перцепцију и разумевање света због стварања бинарних супротности и хијерархије врста и критикује недостатк инклузивности према маргинализованим врстама у корист тотализујућих просветитељских наратива: „Парадоксално, можда ћемо из наших стапања са животињама и машинама научити како да не будемо човек, то оваплоћење западног логоса!²⁵” Харавеј сугерише да је излаз из оквира логоцентричног просветитељског хуманизма, управо, кроз интеракцију са машинама и животињама. Промишљање односа људи са нељудским облицима живота и неживим ентитетима, постаје одраз одумирања логоцентричне духовне структуре.

Улога уметности у промишљању идентитета

У *Филозофском рјечнику* Владимир Филиповић дефинише идентитет на следећи начин: „Идентитет или идентичност (лат. *identitas* од *idem* = исто), истовјетност; однос по којем је неко биће, појава, својство једнако самом себи²⁶”. Идентитет се конструише као резултат психолошког и социјалног механизма у којем се појединац идентификује и присваја особине другог субјекта или групе, односно производи слику одређеног идентитета. Шуваковић (2005) објашњава да су постструктуралистички филозофи међу којима су Жан Франсоа Лиотар (Jean-François Lyotard), Мишел Фуко, Алан Бадју (Alain Badiou), Делез и Гатари указивали на то да је недовољно истраживати идентитет као есенцијалну и појединачну категорију, као што би били идентитети засновани на етничкој припадности, раси, роду, друштвеном стаљежу, итд. Напротив, потребно је проблематизовати

24 Haravej, D. (2008) Manifest za kiborge, u: *Studije kulture*, priredila Đorđević, J. Beograd: Službeni glasnik, str. 639–640.

25 Исто, стр. 631.

26 Filipović, V. (1989) *Filozofjski riječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 136.

како се различити и вишеструки идентитети задатог субјекта преплићу, како их субјект усваја, изражава и напушта.

Уметност има значајну функцију у разумевању и алтернативном промишљању појма идентитет јер свет уметности има сопствена правила, динамику и могућности, односно, у уметности се могу остваривати и промишљати концепти који нису уобичајена делатност друштва. Њихово функционисање је могуће само у оквиру регистра уметности. У том смислу, уметност може бити активан чинилац у промишљању и поимању идентитета.

Један од аргумената у прилог томе да уметност има улогу у промишљању идентитета заснива се на полемици о уметности као инструменту друштвене промене и усмерен је на смер и опсег деловања уметности. Уметници преиспитују и подривају стереотипе и друштвене конвенције. Често се баш уметношћу мапирају тачке дискурзивне репресије, па се каже да уметничка дела заступају глас маргинализованих група и нељудских облика живота, при чему се уметност конципира као оквир за подстицање толеранције међу одређеним групама и идентитетима и разбијање стеротипа и предрасуда. Постоје дијаметрално супростављена мишљења о томе да ли је уметност активан чинилац или инструмент друштвених промена. Са једне стране, група аутора уметности оспорава улогу алата за друштвену промену, због тога што се она може евентуално претворити у спектакл, затим замера јој се утопијски карактер, док други аутори указују на апсурдност проблематизовања уметности као инструмента друштвених промена и промене свести, јер наводно, уметност нема прагматичан учинак.

Још један од начина како уметност може утицати на разумевање идентитета јесте истраживање индивидуалности уметника као субјекта уметности у традиционалном, а оријентисан је ка аутору или ауторки. Како се показало у модернизму, уметност често постаје простор за ауторефлексију и аутопоетични осврт на идентитет уметника као субјекта уметности, па самим тим пружа значајне увиде у то колико је концепт идентитета комплексан и слојевит.

Трећи аргумент почива на деонтологизацији и редефинисању идентитета путем уметности. Развој вештачке интелигенције и њој сродних дисциплина као што је роботика, потом биотехнологија, нанотехнологија и генетски инжењеринг подстакао је академске дебате на тему за критику и реинтерпретацију појмова идентитет и људско.

Уметнички пројекат „Хибридна породица“ проблематизује родни идентитет у смислу преиспитивања нормираног женског идентитета и уобичајене концепте мајчинства. Уметница деонтологизује устаљене и фиксираних норме у конструисању женског идентитета. Поред тога, уметнички пројекат „Хибридна породица“ испитује везу тела, идентитета и моћи, при чему се разматра у којој мери је жена власник свог тела и како се тело дисциплинује.

Маја Смрекар се у овом раду ослања на постхуманистичку и постструктуралистичку теорију, претежно на Мишела Фукоа (Michel Foucault). Испитивали смо како је женско тело и понашање регулисано путем институција и репресивних и

дисциплинарних инфраструктура биомоћи, које значајно утичу на тело, субјективитет и идентитет.

Укидање граница међу врстама; Маја Смрекар ствара хибридну породицу са псом и критикује антропоцентризам, чиме подстиче постантропоцентричне позиције. Фокус се са људског субјекта помера на нељудске облике живота што обogaђује академску полемику о идентитету.

На кој начин концепт постајање подржава тезу рада да уметност представља оквир за реонтологизацију фиксираних и тотализујућих поларитета?

Синтагма бинарне опозиције јавља се код француског антрополога Клода Леви-Строса (Claude Lévi-Strauss), међутим, он ју је употребљавао у истраживању митова код аутохтоних америчких племена. Поред Леви-Строса, бинарним опозицијама бавили су се такође и наратолози, који су у бинарним опозицијама видели суштину за изграђивање теоријске основе за фундаменталну структуру свих наратива. С друге стране, неки структуралисти су се бунили против тога да су бинарне опозиције универзалне. Значај бинарних опозиција као круцијалног дела структуралистичке праксе, довео је до проблематизовање овог концепта од стране критичара метода структурализма у целини.²⁷ Француски филозоф Жак Дерида (Jacques Derrida) указао је на то како је западноевропско мишљење организовано помоћу бинарних опозиција, при чему су оба елемента бинарне структуре у односу надређености и подређености (језик/писмо, присуство/одсуство, природа/култура, мушкарац/жена). Ове супростављене чиниоце, који чине бинарне парове и који узајамно искључују један другог, Дерида је критиковао у смислу да су у односу надређености и подређености један у односу на други и не могу се третирали као фиксни и апсолутни. Из тог разлога, Дерида је сматрао да је неопходно деконструисати бинарне опозиције.

Теза на којој се овај рад заснива гласи да је уметност простор за реонтологизацију бинарних опозиција. Настојаћемо да укажемо на то да уметност постаје простор у ком стабилност бинарних опозиција није апсолутна и подложна је реинтерпретацији. Концепт постајање код Делеза и Гатарија примењује се као одговарајућа теоријска апаратура за подршку тезе на којој овај рад почива. Делезов и Гатаријев концепт постајања отвара алтернативна питања и интерпретације која се тичу начина на који уметност постаје оквир за реонтологизацију фиксираних и тотализујућих поларитета и неки од њих су:

- 1) деонтологизација бинарних опозиција; уметност као алат за критички осврт на бинарне опозиције;
- 2) повезивање флуидних идентитета;
- 3) реконструисање динамика моћи;
- 4) преиспитивање друштвених норми;
- 5) испитивање хибридности.

27 Payne, M. and Rae Barbera, J. (2010) *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*, Oxford: Wiley-Blackwell Publishing, p. 75; prevod sa engleskog K. Ć.

Уметност је алат за деонтологизацију бинарних опозиција, при чему, не само да је теза да су бинарне опозиције структура која је инхерентна језику подвргнута критици, већ се бинарне опозиције разматрају као резултат друштвено конструисаних образаца и норми. У свом раду *Hybrid Family*, Смрекар истражује бинарне опозиције међу којима су природа/култура, људско биће/животиња, биолошко/технолошко, идентитет/флуидност. Смрекар размишља ван оквира категорија и хијерархија и подстиче алтернативно промишљање устаљених категоризација и граница.

Уметност постаје простор за преиспитивање идентитетских норми и остваривање филозофских концепата који се реализују на нивоу експресних уметничких пракси. Отуда, улога уметности у друштву није експлицитно еманципаторска и дидактичка, већ уметница у свом раду настоји да провоцира устаљене обрасце друштвеног уређења.

Уметност постаје простор за реконфигурацију динамика моћи које су инхерентне мишљењу у бинарним опозицијама. Смрекар отвара дијалог о моћи у креирању идентитетских категорија, стварајући провокативне хибридне идентитете и суочава се са питањима контроле, отпора и друштвених забрана.

Како Смрекар показује, уметност постаје хоризонт за преиспитивање и критичко промишљање друштвених норми и граница између друштвено прихватљивог и неприхватљивог.

Конечно, рад Маје Смрекар бави се питањем хибридности. Хибридность је прихватљива у лабораторијама и у свету уметности. Тиме што остварује одређени филозофски концепт, уметност омогућава спознају о преплитању фиксираних идентитетских категорија.

Закључак

У овом раду настојали смо да укажемо на то да уметност, као пракса која непрестано шири свој простор, постајући алатом за реонтологизацију, у смислу да тиме што подрива обрасце бинарних опозиција, поставља питања о постојању, природи, месту људског бића у свету, као и о односима ових ентитета.

Прва хипотеза, од које се пошло јесте да уметнички пројекат Маје Смрекар, под називом „Хибридна породица“, тиме што преиспитује стереотипе и норме везане за родне улоге и границе између конструисане мушкости и женскости, упоредо пројектује оквир за реонтологизацију бинарних опозиција. „Хибридна породица“ је рад који се бави проблематизовањем идеолошких конструкција родних улога, преиспитујући границе између животиња и људског бића. Смрекар проблематизује феномен дојења као институционализовану активност.

Друга хипотеза заснива се на томе да, рефлектујући концепт *иосџајања-живоџињом*, Маја Смрекар провоцира обрасце субординације животиња у односу на људско биће. Концепт *иосџајање-живоџињом* у раду је препознат као сагласан са тезом о томе да уметност служи као простор за реонтологизацију бинарних опозиција на основу неколико модалитета, а то су критика антропоцентричног

начина мишљења, флуидност идентитета, промишљање односа са животињама на основу сличности са њима, деконструисање хијерархијских начина устројавања и организације и коначно, заговарање етичког понашања према животињама.

Посијајање-животињом догађа се линијом бекства од хуманистичке логике, тако што се културолошки конструисано људско детериторијализује од фиксираних бинарних категорија. *Посијајање-женом* не посматра се у оквиру рода и биолошке категорије, већ, на сличан начин, овај појам, супроставља се хуманистичком наслеђу, при чему се жена мисли ван односа са мушкарцем, тако што се подривају друштвено конструисане бинарне опозиције. У том контексту, уметнички пројекти Маје Смрекар, указују на могућност превазилажења граница поимања реалности, која је дуго била усредсређена на човека и прихватимо флуидан процес промене односа са нељудским ентитетима.

ЛИТЕРАТУРА:

- Deleuze, G. i Guattari, F. (2013) *Kapitalizam i šizofrenija 2, Tisuću platoa*, Zagreb: Sandorf & Mizantrop.
- Tomlinson, H. and Habberja, B. (1986) Translators' introduction to the English edition. In Gilles Deleuze (Eds.), *Introduction to Cinema 1, The Movement Image* (pp. xi-x). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Delez, Ž. (2009) *Razlika i ponavljanje*, Beograd: Fedon.
- Filipović, V. (1989) *Filozofski riječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Fitzgerald-Allsopp, F. G. (2019) *Becoming-with-Animal: Cultivating a Feminist Understanding of Human-Animal Transformation in Contemporary Performance Art* [Master's Thesis, Utrecht University]. Utrecht University.
- Haravej, D. Manifest za kiborge; Nauka, tehnologija i socijalistički feminizam osamdesetih godina XX vek, u: Đorđević, J. (ur.) *Studije kulture* (2008), Beograd: Službeni glasnik, str. 604–640.
- Holland, E. W. (2013) *Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus*, London and New York: Bloomsbury Publishing.
- Majcen Linn, O. (2018) Subverzivni aspekti hibridnih umjetničkih praksi, *Život umjetnosti*, 102 (1), str. 42–65; <https://doi.org/10.31664/zu.2018.102.02>.
- Payne, M. and Barbera, J. R. (eds.) (2010) *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*, Oxford: Wiley-Blackwell Publishing.
- Protevi, J. (2005) *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*. Edinburgh University Press.
- Smrekar, M. (2016) Hybrid Family. Maja Smrekar; <https://www.majasmrekar.org/k-9topology-hybrid-family>.
- Šuvaković, M. (2005) *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb: Horetzky.
- Zaharijević, A. (2010) *Postajanje ženom*, Beograd: Rekonstrukcija ženski fond.

Kristina Ćatović

Singidunum University, Faculty of Media and Communications, Belgrade

ART AS A SPACE FOR CRITICAL REFLECTION OF IDENTITY
MAJA SMREKAR – CASE STUDY

Abstract: The main thesis of this work is that art is a framework for re-ontologizing fixed and totalizing polarities, such as human being/nature, human/non-human factor, biological/technological, identity/fluidity etc. In order to support this thesis, I have contemplated the work of the Slovenian artist Maja Smrekar through a discussion of views of the French philosophers Gilles Deleuze and Felix Guattari. The paper will analyse the manner in which Maja Smrekar's work *Hybrid Family* provokes thinking within the framework of identity, as well as how the concept of becoming (Deleuze and Guattari) is manifested in Maja Smrekar's transgressive and excessive works. The philosophical concepts of becoming a woman and becoming an animal, by French philosophers Deleuze and Guattari, are seen as an adequate theoretical tool to support the thesis. One of the goals of the paper is to point out the importance of transdisciplinary understanding of problems and asking questions which are difficult to ask within disciplinary research. Research methods applied in this work are comparative analysis of texts, synthesis, observation, generalization and analogy.

Key words: *Maja Smrekar, Gilles Deleuze, Felix Guattari, becoming woman, becoming animal, Hybrid Family, binary oppositions*